

Михайло Пашков,
співдиректор програм зовнішньої політики
і міжнародної безпеки Центру Разумкова
(Україна, Київ)

РОСІЙСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ЕКСПАНСІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАЦДАРМ¹

Трирічна російсько-українська гібридна війна, яка розпочалась в лютому 2014р. з анексії Криму та триває нині на Донбасі, не є якимось другорядним, периферійним конфліктом на узбіччі європейського континенту. Ця війна несе не лише загрозу державності України, а й Західному світу, зокрема, єдності ЄС, політичному устрою Європи. Європейці опинилися критично вразливими як від внутрішніх проблем, так і від силової «гібридної» політики Кремля, головною складовою якої є потужна інформаційна експансія.

Нині йдеться вже не про «відсіч західного впливу» на пострадянському просторі – «зоні привілейованих інтересів» Кремля, а про ведення масштабної гібридної експансії саме на теренах ЄС з метою максимального послаблення/фрагментації (розвалу) ЄС і переформатування усталеного європейського політичного устрою за російським сценарієм. Все це відбувається на фоні тотальної девальвації глобальної і регіональної структур безпеки.

Російський вплив набув таких загрозливих масштабів, що це змусило шефа британської розвідки M15 Е.Паркера вперше за 107 років діяльності служби (!) виступити з публічною заявою 1 листопада 2016р. в The Guardian: «Вона (Росія-ред.) використовує весь спектр своїх державних органів для просування своєї зовнішньої політики за кордоном у все більш агресивний спосіб – з допомогою пропаганди, шпигунства, диверсій і кібератак. Росія веде сьогодні діяльність по всій Європі і у Великій Британії»².

Нині Україна є плацдармом, де Кремль в повному обсязі використовує всі засоби «гібридної» війни – від військового вторгнення на територію країни, диверсійних акцій, кібератак, економічних санкцій, підбурювання сепаратистських настроїв – до широкомасштабних інформаційних диверсій. Російська агресія принесла країні численні страждання і втрати – загинуло понад 10 тис. українських громадян, 23 тис. поранених, 1,8 млн. внутрішніх переселенців, окуповано 44 тис. кв. км. території (7%), зруйновано 20% промислового потенціалу.

Досвід і наслідки російсько-української війни не мають бути забутими, як це сталося з російсько-грузинською війною 2008р. Вкрай важливим і для України і для країн Європи є пошук адекватних, ефективних відповідей, формування спільної політики протистояння російській загрозі, зокрема, інформаційній експансії Кремля.

Російська інформаційна агресія в Україні: специфіка, цілі і механізми

За останні роки виникла ціла галузь науково-аналітичних досліджень вітчизняних і іноземних експертів, де розглядаються цілі, механізми, технології і

¹ В статті використовуються деякі матеріали аналітичної доповіді Центру Разумкова «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи». Національна безпека і оборона» № 9-10. 2016. с. 2-16. –

http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD167-168_2016_ukr.pdf

² The Guardian, 1 november 2016 – <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/oct/31/andrew-parker-increasingly-aggressive-russia-a-growing-threat-to-uk-says-mi5-head>

засоби російської гібридної (зокрема інформаційної) агресії в Україні та Європі. Одне з останніх досліджень (лютий 2017р.) – монографія українського Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) – «Світова гібридна війна: український фронт»⁴.

Разом з воєнними засобами агресії (окупація і анексія Криму, збройне вторгнення на Донбас), Росія використовує весь наявний арсенал засобів «гібридної» війни – від інформаційно-пропагандистської експансії, економічного, енергетичного тиску та дискредитації Києва на світовій арені до підричних, шпигунсько-диверсійних дій на українській території, підбурювання сепаратистських настроїв в регіонах і масованих кібератак на державні електронні мережі.

На думку українських експертів, саме експансія в інформаційному просторі є однією з найнебезпечніших складових «гібридної» війни Росії проти України. (Таблиця «Оцінка рівня безпеки...»)⁵.

Оцінка рівня безпеки засобів, що використовує Росія проти України

(Оцінки за п'ятибальною шкалою – «5» – максимальна безпека, «1» – мінімальна безпека)

	Середній бал
Інформаційно-пропагандистська експансія (диверсії, провокації) в українському медіа-просторі. Просування ідеології «руського мира»	4,4
Ведення інтенсивних бойових дій в зоні АТО з загрозою їх ескалації	4,3
Шпигунська, агентуро-розвідувальна діяльність російських спецслужб на території України	4,3
Мілітаризація Криму і ОРДЛО	4,3
Підтримка «п'ятої колонії» в органах влади, ЗМІ, громадських організаціях в Україні	4,2
Дискредитація України в Європі і світі політико-дипломатичними, інформаційними та ін. засобами	4,2
Диверсійно-терористичні акції на території України	4,0
Підбурювання сепаратистських настроїв в регіонах	4,0
Захоплення українських заручників за сфабрикованими звинуваченнями у шпигунстві, тероризмі тощо.	
Кібератаки на українські комп'ютерні мережі	4,0
Інспірування акцій соціального протесту	3,9
Введення і поширення економічних санкцій проти України	3,4
Використання «енергетичних» засобів тиску	3,4

Агресивний медіа-вплив Москви здійснюється протягом всієї новітньої історії українсько-російських відносин. На думку експертів НІСД: «...реальним моментом початку ведення інформаційної гібридної агресії можна вважати 2007-2008рр. У цей період російська сторона проводила активну діяльність із закріплення в українському інформаційному просторі... тем і меседжів, що мали підготувати цільові аудиторії до

³ Марсель Х.Ван Херпен. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. – Харків, 2015.; Ю.Федоров. «Гібридна» війна по руски. Центр исследования армии, конверсии и разоружения. – Киев, 2016.; Е. Магда. Гібридна війна: выжить и победить. – Харьков, 2015.; Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения. Центр глобалистики «Стратегия XXI». – Киев, 2016.; В.Горбулін, О.Власюк, С.Кононенко. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. НІСД, Київ, 2015. – http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gorbulin_Ukraine_08_05_pereverstka2.indd-2da77.pdf;

Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії. Монографія НІСД, Київ, 2016. – http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf; А.Аржановський. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. – Харків, 2015.; Ю.Фельштинский. С.Станчев. Третья мировая: битва за Украину. – Київ, 2015.; Дж.Шерр. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение. – Центр Разумкова, Киев, 2013.; С.Vaissie. Les reseaux du kremlin en france. – Les Petit Matins. 2016.; The kremlins Trojan horses. – Atlantic Council – atlanticcouncil.org/images/publications/The_Kremlins_Trojan_Horses_web_1116.pdf

⁴ «Світова гібридна війна: український фронт», Київ, 2017. – http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/HW_druk_fin+site_changed-6e437.pdf

⁵ Експертне опитування проведено Центром Разумкова з 17 по 28 листопада 2016р. Опитано 92 експерти – представники центральних і регіональних органів влади, державних і неурядових дослідницьких структур, незалежні експерти, представники ЗМІ.

подальшої збройної агресії, або ж стимулювати перехід на сторону супротивника під час активної фази протиборства»⁶.

Але можна припустити, що «гаряча фаза» інформаційної війни розпочалася восени 2013р. напередодні Вільнюського саміту, де планувалося підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Саме тоді Кремль почав використовувати проти України всю потужну пропагандистську машину, яка охоплює теле- та радіомовлення, друковані та електронні ЗМІ, кіно, театр і книговидання, концертну, фестивальну та виставкову діяльність, молодіжні субкультури і соціальні Інтернет-мережи, різноманітні громадські та релігійні організації⁷.

Російська медіа-індустрія є ефективною інформаційною зброєю, засобом адресного просування російської ідеології і концепції «русского мира». На думку Дж.Шерра, «русский мір – це світ із власним дискурсом, логікою та зв'язністю. «Факти», які впливають з нього, можна оскаржувати і навіть спростовувати. Але світогляд цього середовища фактами не розбити...розбіжність між «руським миром» і порядком, ґрунтованим на Гельсінських угодах, не подолати «розумним компромісом»⁸.

Спеціальна робоча група при Європейській службі зовнішніх дій (*East StratComTask Force*) з жовтня 2015р. по липень 2016р. зафіксувала 936 випадків дезінформації, фейкових повідомлень кремлівської пропаганди російською мовою для громадян України, Білорусі, країн Балтії⁹.

Важливим об'єктом російського впливу є внутрішньополітична ситуація в Україні, а також окремі політичні й громадські інститути: система влади, місцеве самоврядування, політичні партії та громадські рухи, релігійні організації, ЗМІ. Мета російської інформаційної (психологічної) війни – руйнація українського суспільства «зсередини» – через дискредитацію діючої влади, її курсу європейської і євроатлантичної інтеграції, інспірування соціального незадоволення і сепаратистських настроїв в регіонах, просування в українському культурно-інформаційному просторі доктрини «русского мира» і правомірності захисту «співвітчизників» на українській території. Загалом йдеться про дезінтеграцію і знищення української державності.

Реалізація політичних цілей інформаційної агресії Кремля може досягатися через різні сценарії. Перший з них передбачає доведення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації до вибухонебезпечного стану і формування лояльної до Росії (контрольованої нею) влади. Йдеться про формування в суспільстві і політикумі джерел нестабільності та конфліктів, створення нових конфронтаційних ліній, формування атмосфери невпевненості і страху (в т.ч. за допомогою інформаційних диверсій).

Другий передбачає реалізацію неодноразово озвучених російським керівництвом цілей – федералізації України, з можливістю регіонів впливати на зовнішню політику і політику безпеки держави. Це дало б можливість загальмувати європейську інтеграцію України і відмовитися від курсу вступу до НАТО, що, відповідно, викликало б опір більшості громадян і масштабний громадянський конфлікт. Засоби реалізації цього сценарію закладені в Мінських домовленостях, де головною вимогою

⁶ «Світова гібридна війна: український фронт». Київ, 2017. с. 261.

⁷ Більш детально див.: Аналітична доповідь Центру Разумкова «Перспективи українсько-російських відносин. Національна безпека і оборона, 2015, № 8-9. с. 18-20.

⁸ Дж.Шерр. «Валдай»-2016». Український тиждень, №44 2016р. с. 31.

⁹ Експерти ЄС викрили тисячі брехливих сюжетів російських ЗМІ. – Сайт Deutsche Welle від 26 липня 2016р. – <http://www.dw.com/uk>

до України є надання особливого статусу районам, контрольованим «ДНР-ЛНР». Розвиток подій в Україні в 2014-2016рр. характеризувався поєднанням обох сценаріїв.

Методами російської пропаганди є відверта брехня, спотворення фактів, інсинуації, наклепи, інформаційні диверсії, провокації, викривлення історичних подій тощо. (Див. Таблицю «Окремі топ-фейки російської пропаганди»)

Окремі топ-фейки російської пропаганди

Джерело	Зміст
МЗС РФ	У заяві від 20 квітня 2014р. МЗС РФ повідомило, що «бойовики «Правого сектора» напали на блокпост Слов'янська». За словами російських журналістів, «бойовики» підпалювали автівки проросійськи налаштованих громадян, залишаючи на місці злочину особливу мітку – червоно-чорну візитівку Дмитра Яроша.
Перший канал	За повідомленням Першого каналу, травневі вибори 2014р. в Україні закінчились перемогою лідера «Правого сектора» Д.Яроша, який набрав 37,13% голосів. В якості доказу демонструвався скріншот сайту, схожого на сайт Центрвиборчкому.
Перший канал	12 липня 2014р. в ефір Першого каналу вийшов сюжет, в якому Г.Пишняк («мати та жінка ополченця, із Західної України») розповіла історію про хлопчика 3-х років, якого розіп'яли на дошці оголошень у Слов'янську, та його мати, яка теж зазнала знущань.
НТВ	2 листопада 2014р.канал НТВ показав сюжет, в якому розповідалося, як «українські військові побили батьків хлопчика, після чого накачали його наркотиками та відправили розвідувати місцезнаходження блокпостів ополченців».
«Росія 1»	15 грудня 2014р. в ефірі телеканалу розповіли, як вчителі Запоріжжя вчать діточок годувати синиць (жовто-блакитних, уособлюючих Україну) та вбивати снігурів (що уособлюють Росію).
«Российская газета»	В інтерв'ю 8 вересня 2015р. Голова слідчого Комітету РФ А.Бастрикін заявив, що А.Яценюк у складі карательних загонів «Арго» і «Вікінг» брав участь у тортурах і розстрілах полонених російських солдат у січні 1995р. у Грозному і був нагороджений Д.Дудаєвим орденом «Честь нації».
РИА Новости	26 квітня 2016р. Агенство розповсюдило інформацію про доповідь Генпрокурора РФ Ю.Чайки Раді Федерації, де йдеться про те, що прихильники «правого сектору» готували державний заколот в РФ.

Останнім яскравим прикладом публічного спотворення фактів, створення «фейкових» аргументів стали заяви російської сторони на засіданні Міжнародного суду ООН в Гаазі (7 березня 2017р.). У відповідь на звинувачення української сторони, що Росія постачає ДНР/ЛНР зброю, представник російської сторони Ілля Рогачов заявив, що «головне джерело зброї, яка опинилась у повстанців – це запаси радянських часів, які були на території України. Частина цих запасів була залишена в шахтах Донбасу... більша частина залишена української армією, яка втікала»¹¹. Навряд чи цей «аргумент» виглядає переконливим, коли триває вже четвертий рік повномасштабної війни на Донбасі з щоденними обстрілами і бойовими діями. Проти збройних сил України воює регулярна армія, яка за чисельністю та озброєнням дорівнює арміям деяких європейських країн.

¹⁰ Фейк – від англ. Fake «підроблений, фальшивий, липовий», фальшиві фотографії, відеоролики, новини, сторінки в соціальних мережах, сфабриковані або змонтовані за допомогою спеціальних технологій та комп'ютерних програм. Подаються як правдива інформація.

¹¹ Сайт телеканалу РТ – russian.rt.com/ussr/article/365905-ukraina-isk-gaaga-rossiya?utm_source=smi2

Ворожа антиукраїнська пропаганда за три роки інформаційної агресії сформувала стійкий фальшивий стереотип сусідньої держави. Для звичайного росіянина Україна це країна, де: а) за допомогою Заходу відбувся антиконституційний заколот і до влади прийшли «бандерівці», які розв'язали геноцид проти російськомовного населення і братовбивчу громадянську війну; б) русофобська кийвська влада проводить каральну операцію проти повстанців Донбасу; в) вороги Росії втягують Україну до ЄС і НАТО всупереч волі її народу; г) Україна – «державка, яка не відбулася» і без Росії її чекає деградація і розпад.

На фоні незаконної анексії Криму і воєнної експансії Росії на Донбасі прикладом безпрецедентного лицемірства і цинізму виглядає пасаж про Україну у новій Концепції зовнішньої політики РФ (затверджена В.Путіним 30 листопада 2016р.) – «РФ зацікавлена у розвитку всього різноманіття політичних, економічних, культурних і духовних зв'язків з Україною, на основі взаємоповаги... Росія докладатиме необхідних зусиль для політико-дипломатичного врегулювання внутрішнього українського конфлікту»¹².

Російська кібер-експансія

Вкрай небезпечною складовою «гібридної» війни проти України є агресія в кіберпросторі. Зокрема, йдеться про масовані атаки на сайти органів влади і державних компаній, війну в соцмережах, яку розгорнули російські «фабрики троллів», кібершпигунство. З російського боку діють численні хакерські групи, зокрема такі як *Sandworm*, «Кіберберкут», «Спрут» (з території ДНР) та ін. Очевидно, що за ними стоять і керують їх діяльністю російські спецслужби. (Для протистояння російській кіберекспансії українські волонтери в 2014р. організували групу «Українські кібервійська». Також було створено український «кіберальянс» (об'єднання груп «*FalconsFlame*», «*Trinity*», «Рух8» і «КіберХунта»).

Російська «гібридна» агресія в кіберпросторі набуває розмаху. Група *CERT-UA* (*Computer Emergency Response Team of Ukraine*) при Державній службі спецзв'язку в 2014р. зафіксувала 216 кібератак ззовні (більше половини з них – на державні установи)¹³. У 2015р. число атак збільшилося в півтора рази. За останні три роки проросійські хакери здійснювали масовані напади на урядові інтернет-портали і інтернет-ресурси державних органів, зокрема на сайти Адміністрації Президента, Кабміну, Держспецзв'язку. Були атаковані портали ряду облдержадміністрацій, де хакери завантажували антиукраїнський контент і радянську символіку¹⁴.

Найнебезпечніша кібер-диверсія відбулася 23 грудня 2015р., коли було завдано масований удар по диспетчеру компанії «Укренерго» і 6 енергокомпаніям, що призвело до відключення енергії в 103 населених пунктах на Заході України (використовувався небезпечний вірус *BlackEnergy*). Американські експерти встановили, що ця масована диверсія була здійснена з боку РФ. А вже в січні 2016р. були атаковані Інтернет-ресурси аеропорту «Бориспіль».

27 січня 2016р. на засіданні РНБОУ, присвяченому створенню державної системи кіберзахисту, Президент України зазначив: «Кіберпростір зараз перетворився на ще одне поле протистояння і боротьби за незалежність держави... спроби

¹²Див.: Сайт МЗС РФ – http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248

¹³ При Держспецзв'язку також діє і інший аналогічний підрозділ – Центр антивірусного захисту інформації.

¹⁴ Зокрема, такі напади були здійснені на портали Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської, Запорізької та ін. облдержадміністрацій.

використати кібератаки для досягнення політичних цілей – це лише одна невеличка частина того, з чим вже зіткнулась Україна від самого початку російської агресії»¹⁵.

15 березня 2016р. Указом Президента України було введено в дію рішення РНБОУ «Про стратегію кібербезпеки України»¹⁶. Згідно з цим документом при РНБОУ був створений Національний центр кібербезпеки. Попри те, що при силових структурах України були сформовані спеціальні підрозділи електронного захисту (зокрема в МВС в 2015р. було створено підрозділ кіберполіції), країна виявилася неготовою до війни в Інтернет-просторі.

Свідченням масштабності кібервійни РФ проти України стала нещодавня масована Інтернет-диверсія проти українського фінансово-банківського сектору. 6 грудня 2016р. внаслідок хакерської атаки була заблокована робота сайтів Державного казначейства, Міністерства фінансів, Пенсійного фонду. Згодом були атаковані Інтернет-ресурси «Укрзалізниці» і Міністерства оборони. За словами Секретаря РНБОУ О.Турчинова: «Ці атаки були заздалегідь сплановані і скоординовані з єдиного центру, розміщеного у РФ»¹⁷.

Російська агресія в Інтернет-просторі викликала дуже серйозне занепокоєння спецслужб ряду країн світу. Спецслужби США звинуватили вище керівництво РФ у організації кібердиверсій під час виборчої кампанії в США. Про небезпеку російського втручання заявили представники розвідслужб Німеччини, Чехії, інших країн Європи.

Очевидно, що активність і масштаби російської інтернет-експансії проти України зростатимуть. Кіберагресія стає однією з головних складових «гібридної» війни Кремля проти України.

Донбаська аномалія

На Донбасі за три роки війни зусиллями Росії створені маріонеткові мілітаризовані псевдодержавні утворення ДНР/ЛНР з системою «державних інституцій» – лише в ДНР нараховується 20 «міністерств», а також різні «народні ради», «ради міністрів», «прокуратури», «верховні суди» тощо. Виникла карикатурна «нано-Росія», яка управляється бойовиками, контрольованими російськими спецслужбами. **В цій аномальній зоні сформувалася і затвердилася ворожа Україні політико-ідеологічна і соціокультурна реальність.**

В «республіках» сформований «медіа-спецназ» у складі: 7 телеканалів (Перший республіканський, «Юніон», «Оплот», «Новороссія» тощо), 4 радіостанції і 13 республіканських газет. Вся ця машина керується Міністерством пропаганди у складі 120 осіб. (Наприклад, Міністерство інформаційної політики України нараховувало у 2015р. 29 співробітників). Однак, місцеві ЗМІ – лише допоміжний засіб для російських мас-медіа, для яких ДНР/ЛНР – плацдарм і полігон для інформаційної війни.

В цій зоні створена своя система «патріотичного» виховання молоді за російськими методиками, яка розповідає про «подвиги» бойовиків. Зокрема, за даними Управління розвідки Міноборони України, на початку 2017р. окупаційна «влада» посилила пропагандистські заходи у загальноосвітніх навчальних закладах –

¹⁵ Сайт Президента України – <http://www.president.gov.ua/news/prezident-maye-buti-negajno-vidpracovana-nacionalna-sistema-36667>

¹⁶ Указ Президента України №96 від 15 березня 2016р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016р. «Про стратегію кібербезпеки України». Сайт Президента України – <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>

¹⁷ У РНБОУ кажуть, що за останніми кібератаками стоять росіяни. Українська правда, 14 грудня 2016р. – <http://www.pravda.com.ua/news/2016/12/14/7129820/>

на «уроках громадськості» нав'язується ідея неможливості подальшого співіснування з Україною, у т.ч. через «активізацію українського терору» на території «республік»¹⁸.

Написана своя «окрема» історія «республік». Зокрема в Горловському ліцеї №14 створено музей, присвячений героїчному захисту ДНР, перший розділ якого розповідає про «злочини» української армії. В ДНР заборонені українські громадські організації і партії, зокрема парламентські партії «Свобода», Радикальна партія, «Народний фронт». З багатьох таких прикладів збудована нинішня соціокультурна реальність в ДНР/ЛНР.

Система вищої освіти в цій зоні повністю зав'язана на Росію – від цільового вступу до російських ВУЗів до отримання в місцевих інститутах дипломів російського зразку. Триває відкрита і тотальна русифікація окупованих територій. В «республіках» російський рубль є обов'язковою валютою, якою здійснюються розрахунки і платежі.

Орієнтація на РФ однозначна. Лідери бойовиків не збираються інтегруватися до України. Глава ДНР Захарченко у вересні 2015р. у «Зверненні до громадян ДНР» заявляв, що вони не повернуться до України. У травні 2016р. він під час «прямих ліній» з жителями Одеси і Харкова закликав до розвалу України, а 12 липня 2016р. він у своєму зверненні заявив, що «кожен з нас готовий захищати до кінця право бути частиною «русского мира»¹⁹.

Російська сторона створила в «ЛНР» і «ДНР» регулярну армію, кістяк якої складають російські спецпідрозділи, офіцери і генерали, і яка забезпечується російською технікою і озброєнням і діє під командуванням Міноборони РФ²⁰.

За даними Міноборони України, станом на кінець грудня 2016р.–початок січня 2017р. «армія ДНР/ЛНР» нараховує 40 тис. бойовиків. З них 5 тис. – регулярні російські війська. На озброєнні бойовиків – біля 600 танків, 1,3 тис. БМП, 860 артилерійських систем, 300 систем залпового вогню²¹.

Ситуація в «республіках» тотально контролюється російськими спецслужбами. Звичайною практикою стали інспекційні візити до Донецька комісій Генштабу РФ, спільне планування силових операцій за участю ФСБ і місцевих бойовиків. За даними з українських джерел, у лютому 2017р. відбулась перевірка 1 армійського корпусу ДНР інспекційною групою з Центру територіальних військ Південного воєнного округу ЗС РФ²².

За даними західних джерел²³, соціально-економічною сферою «ДНР-ЛНР» управляє Уряд РФ через міжвідомчу комісію (6 робочих груп, створених п'ятьма

¹⁸ Школярам в ОРДЛО розповідають про "Гіві-героя". Українська правда, 15 лютого 2017р. – <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/15/7135445/>

¹⁹ Донецьке агентство новостей «ДНР» – <http://dan-news.info/official/obrashhenie-glavy-dnr-po-sluchayu-prazdnovaniya-dnya-rossii.html>

²⁰ Див.: К.Машовець «Военный компонент российской агрессии». «Національна безпека і оборона», №9-10, 2016р. с. 81-84. – http://razumkov.org.ua/uploads/journal/eng/NSD167-168_2016_eng.pdf

²¹ Полторак раскрыл численность российской военной группировки. – УНИАН, 3 января 2017г. – <http://www.unian.net/war/1709736-poltorak-raskryil-chislennost-rossiyskoy-voennoy-gruppirovki-i-tehniki-rf-na-donbasse.html>

²² Россияне поставили Захарченко "на место". – Сегодня, 24 февраля 2017г. – <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/rossiyane-postavili-zaharchenko-na-mesto-872722.html>

²³ Putins shadow government for Donbass exposed. Bild, 29.03. 2016 – <http://m.bild.de/politik/ausland/ukraine-konflikt/donbass-shadow-government-45102202.bildMobile.html>

російськими міністерствами) – контролюються фінанси, податки, інфраструктура, транспорт, енергоресурси і т.ін²⁴.

Колосальні за масштабами і критичні за результатами психологічні наслідки російського інформаційного зомбування, що професійно виховує ненависть до «київської хунти», «українських фашистів» і загалом до всього українського.

Гібридна анексія Донбасу створила у вигляді «ДНР-ЛНР» – ворожу і чужу Україні мілітаризовану зону, просочену ідеологією «русского мира», наповнену зброєю, вкриту густою мережею агентури і резидентури російських спецслужб, контрольовану армією бойовиків на чолі з російськими офіцерами. Причому для багатьох бойовиків зворотна мирна «реінкарнація» в «шахтарі і трактористи» вже неможлива.

Можна спрогнозувати наслідки реалізації «експрес-виборів» на Донбасі і інтеграції до України ДНР-ЛНР в нинішньому вигляді (на чому наполягає російська сторона). Тобі б два армійських корпуси бойовиків ДНР-ЛНР перетворилися б на «народну міліцію», де-факто підпорядковану Кремлю, і після відведення українських військ і зняття блок-постів розповсюдилися б по всій Україні разом з мережею диверсійно-розвідувальних груп, агентурою ФСБ, ГРУ, СВР, структурами парамілітарних утворень. **Відбулось би масове інфікування всієї країни, і став би реальністю повномасштабний гарячий конфлікт і дезінтеграція країни з непередбачуваними наслідками. Тоді б в центрі Європи замість клаптика терористичних ДНР-ЛНР, ізольованих нині українською армією, виникла б величезна (розміром з Іспанію) кризова зона, колосальний міграційний вулкан.** На цьому фоні сирійський конфлікт виглядав би локальним непорозумінням.

Указ В.Путіна від 18 лютого 2017р. про визнання паспортів і інших документів ДНР-ЛНР, введення «указом» Захарченка з 27 лютого «державного кордону» ДНР з Україною, а також захоплення бойовиками ДНР-ЛНР 40 українських великих промислових підприємств на територіях цих «республік» – це підштовхування Донбасу до «точки неповернення». По суті, це кроки до реалізації «осетино-абхазького сценарію», апробованого Росією після війни з Грузією, коли у серпні 2008р. Росія визнала незалежність Абхазії і Південної Осетії, а в вересні підписала з ними договори «Про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу».

Для Києва є категорично неприпустимим російський план «конституційної імплантації» маріонеткових ДНР-ЛНР в Україну, а для Кремля є неприйнятним український варіант врегулювання. Нині не існує планів, рецептів і механізмів повномасштабного врегулювання російсько-українського конфлікту. Має йтися про мінімізацію напруги, недопущення ескалації агресії.

Очевидно, в такій ситуації оптимальним варіантом є «заморожування» конфлікту – тобто виокремлення перших трьох пунктів Мінських домовленостей (припинення вогню, розведення сил, контроль) і ухвалення окремого відповідного меморандуму в Нормандському форматі. Мета – зупинення бойових дій, розведення сторін, створення 400-кілометрової буферної зони під міжнародним контролем. А далі – політичний діалог (в інших зонах заморожених конфліктів на пострадянському просторі такий діалог триває вже чверть століття). Безумовно, «заморожування» не є рішенням проблеми, але це найменше з зол, порівняно з «тліючим» конфліктом і загрозою його ескалації.

Україна на інформаційному фронті: вразливості і пріоритети

²⁴ У складі цього тіньового уряду – віце-прем'єр Д. Козак, заступник Міністра економічного розвитку С. Назаров, заступник Міністра Л. Горнін. А з боку Кремля «донбаський проект» курирує радник Президента РФ В. Сурков.

Україна виявилася неготовою до повномасштабної інформаційної війни. Нині політика протистояння російській медіа-експансії переважно зводиться до максимальної мінімізації російської присутності в національному інформаційному просторі, зміцнення контр-пропаганди в українських ЗМІ і законодавчого забезпечення провідних позицій україномовного контенту в національних медіа. Однак, у тривалому інформаційному протистоянні з державною пропагандистською машиною РФ українська сторона поки явно поступається.

Говорячи про специфіку інформаційної війни Росії проти України слід зазначити, що Україна була (й значною мірою залишається нині) надзвичайно вразливою від медіа-агресії Кремля. Зокрема йдеться про наступне: а) Росія мала абсолютну перевагу в інформаційному просторі України і в системі електронних та друкованих ЗМІ і в книжковому видавництві. Медіа-потенціали країн неспівставні; б) Вагомим критичним фактором була наявність «п'ятої колонії» в системі українських ЗМІ, в органах влади, громадських об'єднаннях і політичних партіях; в) В інформаційній експансії РФ активно використовувала проросійські настрої значної частини населення східних регіонів України; г) Сприятливими умовами для медіа-агресії є відсутність мовних бар'єрів, ментальна схожість громадян обох країн, спільне історичне минуле, певна близькість національних культур, величезна система родинних контактів тощо.

Україна вжила ряд певних запобіжних заходів з протистояння російській інформаційній експансії. Зокрема, в грудні 2014р. створене Міністерство інформаційної політики. Згодом, в жовтні 2015р. почала діяти Мультимедійна платформа іномовлення України.

У 2015-2016рр. українська сторона ввела пакетні санкції проти російських ЗМІ, журналістів, діячів культури, видавництв тощо. Український Уряд зупинив дію міждержавної угоди з РФ про співробітництво в сфері телебачення і радіомовлення. Протягом 2014-2016рр. Національна рада з телерадіомовлення заборонила ретрансляцію 78 російських телеканалів. Державне агентство України з питань кіно відмовило у прокаті і трансляції понад 500 російських фільмів і серіалів.

В жовтні 2016р. під егідою РНБОУ створено Міжнародний інформаційний консорціум «Бастіон» для протистояння російському інформаційному впливу²⁵. Водночас, поступово відновлюється мовлення на окуповані території Донбасу.

Черговим кроком у протистоянні російської інформаційної агресії став Указ Президента України від 25 лютого 2017р., яким затверджено нову «Доктрину інформаційної безпеки України»²⁶. В Документі визначається, що «Саме проти України РФ використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України.»²⁷ Мета документа – «протидія руйнівному інформаційному впливу РФ в умовах розв'язаної нею гібридної війни».

Однак, загалом контр-заходи української сторони є певною мірою ситуативними, досить вузько спрямованими і далеко не повною мірою відповідають масштабам російської експансії. Зрозуміло, що заходи із заборони російської присутності в українському медіа-просторі мають супроводжуватися

²⁵ Олександр Турчинов закликав створити інформаційну армію, що дасть гідну відсіч російській пропаганді. Сайт РНБОУ, 28 жовтня 2016р. – <http://www.rnbo.gov.ua/news/2622.html>

²⁶ Див.: Указ Президента України № 47 від 25 лютого 2017р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України». – Сайт Президента України – <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

²⁷ Там само

активними зусиллями щодо створення якісного конкурентоспроможного національного інформаційного продукту. Також зрозуміло, що витрати на протистояння російській інформаційній агресії і зміцнення національної медіа-індустрії мають бути співставні витратам на оборонний сектор країни. Водночас, розгортанню дієвого спротиву на всьому гуманітарному, соціокультурному полі заважає відсутність державної гуманітарної політики, отже, – комплексного ідейного, ідеологічного забезпечення інформаційної діяльності²⁸.

Очевидно, що РФ (принаймні доки існуватиме її нинішній політичний режим) продовжуватиме інформаційну агресію проти України як у власному та українському інформаційному просторах, так і на міжнародному рівні. Також очевидно, що навіть у випадку «заморожування» ситуації на Донбасі, слід очікувати зміцнення головного напрямку російської агресії – інформаційного. Причому ця медіа-експансія активізуватиметься мірою просування України на європейському та євроатлантичному шляху.

Наслідки російської агресії: ментальний аспект

Аналіз регулярних соціологічних досліджень Центру Разумкова з 2000р. по 2016р. дає підстави говорити про те, що інформаційна агресія Кремля зруйнувала міжлюдські контакти українців і росіян, створила глибинний (в масштабах поколінь) вододіл відчуження, ворожості і недовіри між двома народами. Громадяни України отримали величезний травматичний досвід від сусідньої «братської» держави. Російсько-українська війна, яка розпочалася в 2014р. і триває нині, кардинально змінила позиції та оцінки українців стосовно стану відносин з Росією, її державних інституцій, політики Кремля щодо України, характеру та перспектив контактів Києва і Москви²⁹.

Перше. Зрозуміло, що з початком російської агресії докорінно змінилися оцінки стану відносин Києва і Москви. Якщо у квітні 2012р. українсько-російські відносини 65% громадян вважали нестабільними, 15% – поганими і 14% – добрими, то в листопаді 2016р. 82% респондентів оцінювали відносини України і Росії як ворожі, або погані, як добрі – 2%. Протягом 2014-2016рр. стабільна більшість (понад 60%) українців констатують, що відносини між двома народами погіршилися. Найбільший показник – 83% зафіксовано у жовтні 2014р., бо тоді респонденти порівнювали ці відносини з кінцем 2013р. – тобто з ситуацією, яка існувала ще до розгортання конфлікту на Донбасі. 57% опитаних відчувають відчуження між громадянами України і Росії.

Друге. Однозначно негативним стало ставлення до державних інституцій РФ. Якщо, наприклад, у листопаді 2009р. 59% українських громадян позитивно ставилися до В.Путіна, то в період з 2014р. по 2016р. ставлення до Президента РФ є стабільно негативним (від 71% до 74%). Аналогічно негативним є й ставлення до інших державних органів – Держдуми і Уряду РФ – на рівні 70%. Ставлення до громадян Росії є більш стриманим. Однак, у листопаді 2016р., порівняно з квітнем 2014р., число українців, які позитивно ставляться до росіян, скоротилася з 45% до 29%. Водночас рівень негативного ставлення не суттєво зріс – з 17% до 21%, а частка тих, хто ставиться нейтрально, збільшилася – з 33% до 39%.

²⁸ Див.: Аналітична доповідь Центру Разумкова «Перспективи українсько-російських відносин. Національна безпека і оборона, 2015, № 8-9. с. 19.

²⁹ Схожі процеси фіксуються й у багаторічних дослідженнях, які здійснюють Київський міжнародний інститут соціології і російський Центр Левада. – <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=680&page=1>

Третє. Громадяни більш песимістично оцінюють перспективи розвитку відносин Україна-РФ. У 2014р., після початку російсько-українського конфлікту, анексії Криму і війни на Донбасі різко зменшилася частка респондентів, які сподіваються на покращання відносин України та Росії, і істотно зросла частка тих, хто вважає, що вони надалі погіршуватимуться. (Якщо в квітні 2012р. таку думку поділяли 8% опитаних, то в листопаді 2016р. – 35%).

Четверте. За роки війни суттєво змінилися позиції громадян стосовно того, якою має бути політика України на російському напрямі. Протягом 2002-2012рр. стабільна більшість опитаних підтримувала поглиблення співпраці з Росією. З 2014р. картина оцінок кардинально змінилася – найчастіше громадяни відзначали необхідність дистанціювання від РФ: ішлося або про зменшення співпраці і впливу РФ на Україну, або про згортання співробітництва з Москвою.

П'яте. Російська агресія вплинула на геополітичні орієнтації громадян. З одного боку, зросли євроінтеграційні симпатії українців. Якщо у грудні 2013р. вступ до ЄС підтримували 46%, а приєднання до Євразійського економічного співтовариства (ЄАЕС) – 36%, то у грудні 2016р. вже 57% підтримували вступ до ЄС, і лише 11% до ЄАЕС. Змінилося ставлення й до євроатлантичної інтеграції. У довоєнний період вступ до НАТО підтримували близько 17-20%, а вже у грудні 2016р. у гіпотетичному референдумі щодо вступу до НАТО взяло б участь 62% громадян України, і 72% з них проголосували б за вступ до Альянсу.

Очевидно, це не локальний емоційний сплеск, не ситуаційне коливання настроїв – російська агресія спричинила довготривалі і глибинні зміни у позиціях і поглядах. Тому є підстави говорити про те, що саме ця «ментальна складова» російсько-українського конфлікту на тривалий час визначатиме характер, атмосферу і специфіку відносин Києва і Москви.

Резюме

Нині не має підстав говорити про наявність реальних і дієвих планів комплексного врегулювання російсько-українського конфлікту – довгострокового і глибинного, який охопив всі сфери двосторонніх відносин (анексія Криму де-факто є «відкладеною проблемою», ситуація на Донбасі набула всіх ознак замороженого конфлікту).

Трирічна «гібридна» війна, розв'язана Росією проти України, з усього модельного ряду міждержавних відносин (не кажучи про війну як таку) залишає Україні на тривалий період лише формат співіснування з Росією – обмеженого, вимушеного, конфронтаційного, прохолодного – залежно від поточної ситуації.

Російська агресія, що триває, обумовлює подальше згортання контактів у всіх без винятку сферах. Зберігатиметься тенденція падіння товарообігу, триватиме енергетична конфронтація, поширюватимуться обмежувальні заходи в інформаційній, соціокультурній сферах, продовжиться скорочення взаємних поїздок і міжлюдських контактів. Розгортатиметься протистояння й у міжнародних судових інстанціях.

Інформаційна експансія залишатиметься ключовою складовою «гібридної» війни Росії проти України. За останні роки Україна накопичила значний досвід протистояння медіа-пресингу сусідньої держави, набула певного імунітету від масованої кремлівської пропаганди і здійснила ряд контр-заходів. Однак, внаслідок багатьох історичних, соціокультурних, фінансово-економічних причин Україна нині залишається вразливою від російського інформаційного впливу.

Медіа-війна триватиме, і Києву не варто у середньостроковій перспективі розраховувати на будь-які позитивні зміни на інформаційному фронті. Більше того,

реальною є загроза ескалації конфлікту, у т.ч. в кіберпросторі. Причому ця загроза, очевидно, буде посилюватися мірою поглиблення європейської і євроатлантичної інтеграції України.

З одного боку, для країн Заходу, які відчувають загрозу російської інформаційної агресії досить корисним є саме український досвід. З іншого – Україна, яка по суті є плацдармом і полігоном медіа-війни, потребує підтримки і допомоги з боку західних партнерів. Зокрема, вкрай актуальним для України є залучення до системи центрів протидії гібридним загрозам, що створюється в Європі, забезпечення ефективної співпраці українських державних структур з кіберзахисту з профільними центрами і агентствами НАТО і ЄС, розширення «кіберкомпоненту» в Річних національних програмах співробітництва з НАТО.

Критичним фактором є дефіцит адекватних оцінок європейським істеблішментом цілей, засобів і масштабів інформаційної експансії Кремля, й загалом дефіцит публічного усвідомлення природи і ідеології путінського режиму. Небезпідставними є думки про те, що Європа, перебуваючи у «посмодерністському самозаспокоєнні», сама себе «демобілізувала і роззброїла, незважаючи на виразні ознаки того, що Росія, спадкоємиця Радянського Союзу, стає вкрай націоналістичною та реваншистською»³⁰.

Дуже важливо зробити адекватні висновки з тривалої російсько-української «гібридної» війни, бо і Україні, і країнам Заходу в середньостроковій перспективі доведеться співіснувати з путінською Росією – авторитарною державою, з елементами культу особистості, з тоталітарною внутрішньою і агресивною зовнішньою політикою, що нехтує міжнародними правилами і нормами. І усвідомлення цього є однією з важливих складових процесу самоідентифікації Заходу в новому «гібридному» світі.

³⁰ Марсель Х.Ван Херпен. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. – Харків, 2015. с.4